

חברי המערכת: הרב אריאל סגרון והרב אליהו סעדון

גליון מס' 57 | נמסר ט"ו סיון תש"פ

השיעור השבועי של מו"ר הגאון הגדול רבי דוד יוסף שליט"א מתקיים בימי ראשון בבהמ"ד יחווה דעת רח' אגסי 1 י-ם בשעה 20:15

פרשת שלח לך

דיני סעודה שלישית

נושאי השיעור: אם מותר לחלק סעודה אחת לשתי סעודות | כללי ברכה שאינה צריכה | סעודה שלישית לאחר מנחה | תפילה בתוך הסעודה

שלישית. והרבה ראשונים סוברים שאין לעשות כן כיון שסעודות אלו נקראות סעודה אחת. והתוספות (שבת קיח. ד"ה במנחה) כותבים בשם ר"י שאם עושים כך הרי שהברכות הללו הינם ברכות לבטלה ולהלן יבואר.

ב. חילק את סעודתו לשניים

והנה רובא מדעות הראשונים הנ"ל כתבו שהטעם שאין סעודה זו נקראת סעודה שלישית כיון שסעודה שלישית זמנה הוא רק אחר הצהריים, וכשסועד בבוקר אין בכך כלום. וכך היא דעת הרא"ש (שבת פט"ז סימן ט).

והרא"ש בתשובה (כלל כג סימן ז) דן בשאלה דומה, שהנה טבע בני אדם הוא שכשאוכל סעודה ולקראת סיום אכילתו, כאשר הוא כמעט מלא שיכול הוא להמשיך לאכול, אם יפסיק לפרק זמן ממושך כבר לא יוכל להמשיך לאכול ולא יהיה מסוגל להוסיף עוד. אך אם ממשיך לאכול ללא הפסק יכול לאכול עוד ועוד. ודן הרא"ש במי שהתחיל לאכול קודם חצות והאריך על שלחנו, וכמו שאומרים חז"ל (ברכות נד:) 'כל

א. סעודה שלישית בבוקר

בשבוע שעבר דיברנו בעניין אם ניתן לסעוד סעודה שלישית בבוקר. ואחד הזמנים בהם היא שאלה מעשית מאוד הוא בערב פסח שחל בשבת, שמחד גיסא בצהרים כבר אסור לאכול חמץ, ומאידך אסור גם לאכול מצה כיון שהוא ערב פסח. ולכאורה אפשר לאכול סעודה שלישית רק בבוקר ולקבוע את סעודתו על מיני מזונות, וגם המיני מזונות אסור לאכול דבר שיש בו קמח מצה והוא אפוי, כיון שאיסור אכילת מצה הוא גם כאשר אוכל עוגה אפויה מקמח מצה, ורק אם הקמח מצה מבושל יכול לאוכלו, וכגון קניידאלך וכיו"ב. ולאשכנזים שאינם אוכלים שרויה אוכלים סעודה שלישית בפירות, וממילא יכולים לסעוד גם לאחר מנחה. [וראה בזה בשו"ת יחווה דעת ח"א סימן צא אות י ובהערה שם]

ואחד הנידונים שנדונו בספרי הפוסקים היא אם יכול לעשות סעודה של חמץ בבוקר מוקדם, כאשר באמצע הסעודה יברך ברכת המזון ויסיים את הסעודה השניה, ומיד לאחר מכן לבצוע על הלחם ולסעוד סעודה

מספר פגישה:
613 613 2618

סיסמא:
5780

השיעור של חבר מועצת חכמי התורה

מורנו ורבנו הגאון הגדול רבי דוד יוסף שליט"א מתקיים מידי יום ראשון בשעה 20:30 בערב

השיעור מועבר כשידור חי בתוכנת זום וכיטיוב שימעו ותחי נפשכם!

לעילוי נשמת חמיו של מו"ר שליט"א איש ירא אלוקים וסר מרע רבי יוסף בן אסתר ז"ל סויסה שנלב"ע ביום י"ז סיון תשנ"ב

לבטלה, אך בפועל הוא גם הסיח דעתו, וכיון שכך כשרוצה להמשיך לאכול את האפרסק חייב לברך ברכת העץ שוב. אך לגבי הברכה על האפרסק הוא נחשב לגורם ברכה שאינה צריכה, דהיינו שהוא הביא את עצמו לידי ברכה שלא היה צריך לברך, והגורם ברכה שאינה צריכה אמנם בדרך ברכה לבטלה אך הברכה שנגרמה ממנה היא מחוייבת, למרות שהיה יכול להימנע ממנה.

לפיכך ההבדל המהותי בין ברכה שאינה צריכה לגורם לברכה שאינה צריכה, שבברכה שאינה צריכה אסור לו לברך את אותה הברכה, אך בגורם ברכה שאינה צריכה חייב לברך את הברכה השניה. וכך מתבאר בדברי מרן השלחן ערוך (סימן קע"ז).

ד. להסתלק מן הספק

אולם יש מקומות שמותר לגרום ברכה שאינה צריכה לכתחילה, וכגון שהגישו לפניו סלט פירות המורכב ממספר פירות שונים שברכותיהם העץ ואדמה יחד, והנה בדברים אלו הולכים בדרך כלל אחר הרוב, ואם הרוב הוא ברכת העץ עליו לברך בורא פרי העץ ולפטור את הכל, ואם הרוב הוא אדמה צריך לברך אדמה. אך אם אין בידו לברר מה הרוב בין הפירות שלפניו, יכול לקחת את אחד הפירות שברכתם העץ, ולהפריד אותו משאר הסלט ולברך עליו ולכוון להוציא את כל הפירות שברכתם העץ שבסלט, ואחר כך לוקח את פרי האדמה ומפרידו מהכלל ומכוון להוציא את כל פירות האדמה שבסלט.

וזאת למרות שגורם הוא לברכה שאינה צריכה, שהרי מתחילה לא היה צריך לברך שתי ברכות, אלא רק ברכה אחת על הרוב, והנה כעת הוא מברך שתי ברכות, ובכל זאת מותר לעשות כן כדי להסתלק מן הספק.

ה. ברכת הגלידה 'הקרמבו' וה'ממולאים'

ודוגמא נפוצה לזה היא בברכת הגלידה כשהיא בגביע שברכתו 'מזונות', או ב'קרמבו' שמורכב מבסקויט ועליו הקצפת שברכתה 'שהכל', שהנה יש שטוענים שהבסקויט או הגביע נועדו ל'החזיק' את הקצפת או את הגלידה שעליהם, והעיקר הוא הגלידה או הקצפת, וברכתם הוא 'שהכל' על הכל כולל על הביסקויט או הגביע, אך המציאות היא שהביסקויט הוא טעים בפני עצמו, ולכאורה צריך לברך עליהם מזונות. והשאלה היא מה העיקר ומה הטפל. והפתרון ההלכתי לזה הוא לגרום ברכה שאינה צריכה, דהיינו להפריד בין הביסקויט לקצפת ולברך שתי ברכות.

ועוד דוגמא לזה היא ב'ממולאים' למיניהם, שהם אחד מהדברים שכל אחד דעתו שונה לגביהם, וכגון פלפל ממולא באורז, שיש שהעיקר אצליהם הוא האורז, ואומרים שאורז הוא החשוב, ויש לברך על הפלפל 'מזונות', ויש שהעיקר מבחינתם הוא הפלפל וברכת הממולא בכללותו 'אדמה'. והפתרון בזה הוא לגרום ברכה שאינה צריכה, דהיינו להפריד

המאריך על שלחנו מאריכים לו ימיו ושנותיו'] - אין זו סגולה אלא הוא ענין של מציאות, כשאדם אוכל לאט ובנחת העיכול הוא הטוב, וזה בריא מאוד], וכמעט כשסיים לאכול הגיע זמן מנחה גדולה, ויודע בעצמו שאם ימשיך בסעודה ויתפלל מנחה קטנה ואחר כך ישב לאכול סעודה שלישית כבר לא יוכל לאכול כראוי. וזה מצוי במקומות שונים בעולם שהיום קצר מאוד שהנץ הוא מאוחר מאוד והשקיעה מוקדמת, וכמעט ואין שהות לאכול שתי סעודות ביניהם. ורוצים לעשות פתרון כזה לאכול עד שכמעט מלא, ואז יתפלל מנחה, ומיד לאחר מכן יטול ידיו לסעודה שלישית. ופוסק הרא"ש על כך שמותר לעשות כן, ומרן השלחן ערוך (סימן קלא"ב) פוסק אותו להלכה.

ג. גורם לברכה שאינה צריכה

וביאור דברי הרא"ש, שהנה בהלכה יש שני מושגים דומים שההבדל ביניהם גדול מאוד. האחד הוא 'ברכה שאינה צריכה', והשני הוא 'גורם לברכה שאינה צריכה'. ברכה שאינה צריכה היינו שמברך ברכה שאסור לברך, ואם מברך עובר בלא תשא (ברכות ג.). ולדעת הרמב"ם (בש"ת ירושלים תרצ"ד סימן פ"ד וראה ברבינו מנוח פ"ג מהלכות שופר) היא איסור דאורייתא. ויש הרבה פוסקים שסוברים שכן היא גם דעת מרן השלחן ערוך (סימן קטו ס"ז).

ולדוגמא אם יש לפניו תפוח ואפרסק ובירך על התפוח 'בורא פרי העץ' ואכלו ומברך עליו ברכה אחרונה, ומיד כשמסיים את הברכה האחרונה על התפוח, מברך על האפרסק שוב ברכת העץ, הרי שזו ברכה לבטלה כיון שהיא ברכה שאינה צריכה.

והנה הברכה האחרונה שבירך לאחר אכילת התפוח היא ברכה לבטלה, שהרי ברכת בורא נפשות היא ברכה אחרונה, והמשמעות של ברכה אחרונה הוא שאינו רוצה לאכול עוד, וכיון שהנה הוא רוצה להמשיך ולאכול הרי שברכה זו היא ברכה לבטלה. וכיון שיש לפניו שני מינים שברכה אחת להם צריך לברך כשמתחיל לאכול את המין הראשון ברכת העץ, וכשמסיים את המין השני יברך ברכה אחרונה.

אולם 'גורם לברכה שאינה צריכה' היינו במקרה הנ"ל, שהיו לפניו שני מינים כגון תפוח ואפרסק, שכאמור אין לו לברך לאחר התפוח ברכה אחרונה עד שיגמור לאכול גם את האפרסק, אך הוא בירך, ורוצה לאכול כעת את האפרסק אם צריך לברך עליו? יש לומר לו שחייב לברך ברכת העץ. משום שלאחר שבירך נפשות עקר את ברכת העץ הראשונה שבירך על התפוח, והרי הוא כמי שהסיח דעתו מהברכה הראשונה.

והרשב"א כותב כן בפירוש, שברכת נפשות היא כברכת המזון וכן כברכת מעין שלוש, שכשבירך ברכה אחרונה הסיח דעתו וחייב לברך שוב אם רוצה להמשיך לאכול.

דהיינו אמנם הברכה אחרונה שבירך לאחר אכילת התפוח היא ברכה

בין הפלפל לאורז, ולברך על כל אחד בנפרד, ויוצאים כך מידי ספק. למרות שאם נברר בזה את העיקר והטפל ודאי שיש כאן עיקר וטפל וברכה אחת מספיקה, רק שיש לנו ספק מהו העיקר ומהו הטפל, כדי לצאת ידי ספק מותר לגרום ברכה שאינה צריכה.

ו. ביאור דברי הרא"ש

לפיכך טוען הרא"ש, שאם אדם יודע בעצמו שאם לא יחלק את סעודתו יפסיד מלאכול סעודה שלישית שהיא מצוה כל כך חשובה, שהרי בעבור הזמן יקשה עליו לאכול כהוגן, למרות שבכך גורם לעצמו לברך ברכה שאינה צריכה מותר לו לברך ברכת המזון, ואז הוא היסח הדעת, ויטול ידיו שוב ויברך המוציא ויסעד סעודה שלישית.

ואפשר להוסיף עוד שאפשר להתיר לו לגרום ברכה שאינה צריכה בזה גם בשביל לצבור מאה ברכות בשבת (כאמ"כ מש"כ בזה מרן זצוק"ל בשו"ת יחיה דעת ח"ו סימן כו).

ומרן השלחן ערוך מעתיק את דברי הרא"ש להלכה (סימן רל"א ס"ג) וז"ל: 'אם נמשכה סעודת הבוקר עד שהגיע זמן המנחה יפסיק הסעודה ויברך ברכת המזון ויטול ידיו ויברך ברכת המוציא ויסעד'. ומוסיף על כך השלחן ערוך 'ונכון הדבר, שאם לא היה עושה כן מאחר שנמשכה סעודת הבוקר עד אותה שעה, לא היה יכול לאכול אחר כך אלא אכילה גסה'. ע"כ.

ז. ספק ברכות להקל נגד מרן השלחן ערוך

והנה **אאמו"ר מרן זצוק"ל** בשו"ת יחיה דעת (ס"ג) דן ארוכות בנושא של גורם ברכה שאינה צריכה, ובספריו בכללות הוא דן רבות בגדרי הדין של גורם ברכה שאינה צריכה. אך אינו מתייחס אם דברי הרא"ש מוסכמים להלכה או לא. שהנה התוספות (ס"ג) מביאים את השאלה שדיברנו עליה בתחילת השיעור, במי שחילק את סעודת הבוקר לשתי סעודות ובכך רוצה לצאת ידי חובת סעודה שלישית, שלא יוצא ידי חובה כיון שזמן סעודה שלישית הוא אחר הצהרים, ומוסיפים על כך התוספות: "ועוד נראה לר"י שיש כאן איסור ברכה שאינה צריכה". התוספות מדגישים שיש כאן איסור, דהיינו שהיא לבטלה, דהיינו ברכת המזון שבירך באמצע הסעודה היא ברכה לבטלה, שהרי הוא מתכוון להמשיך ולאכול.

ולכאורה הוא מחלוקת התוספות והרא"ש, שדעת הרא"ש שהוא רק גורם לברכה שאינה צריכה, כיון שהולכים אחר דעתו, ודעתו היא שרוצה לאכול שתי סעודות, אך התוספות סבירא להו שהיא ברכה לבטלה, כיון שבפועל הנה הוא המשיך בסעודתו, וממעשהו מוכח שברכת המזון שבירך היא ברכה לבטלה. וכדעת התוספות מצאתי שיש כמה וכמה מרבתינו הראשונים שסברו כן שהיא ברכה לבטלה.

ולכאורה אם הוא מחלוקת עלינו לומר ספק ברכות להקל, כיון שאין

כאן רק שאלה אם מותר לגרום ברכה שאינה צריכה או לא, אלא זוהי שאלה אם זו ברכה לבטלה, והוא איסור ממש.

ואף אם נאמר שמרן השלחן ערוך ראה את דברי התוספות והרא"ש, וקבע שהלכה כדברי הרא"ש שהוא רק גורם ברכה שאינה צריכה ובמקום כזה יש להתיר, הלא כיון שקי"ל ספק ברכות להקל, והלכה היא שאומרים ספק ברכות להקל אף נגד דברי מרן, לכן לכאורה יש להחמיר ולא לעשות כן. וזו קושיא חזקה.

ח. החילוק בין דברי התוספות לרא"ש

וחשבתי לתרץ, שהנה התוספות מדברים בסעודת שחרית, שאוכל בבוקר ומחלק את סעודתו, ועל זה התוספות מקדימים ואומרים שלא יוצאים ידי חובת סעודה שלישית משום שדעתם שאין לסעוד סעודה שלישית בבוקר, וכיון שהיא בבוקר אינו יוצא בכך ידי חובת סעודה שלישית, ממילא גם הברכות שמברך הינם ברכות לבטלה, ולא שייך בהם הכלל של גורם ברכה שאינה צריכה. שהלא כל יסוד ההיתר לגרום ברכה שאינה צריכה רק במקום צורך שבכך יצא ידי חובת סעודה שלישית, אך אם אינו יוצא ידי חובה, אסור לו לגרום ברכה שאינה צריכה והיא ברכה לבטלה. והא בהא תליא. ומאידך אם הגיע זמן סעודה שלישית, אפשר ואף התוספות יודו שיכול לחלק את הסעודה ולגרום ברכה שאינה צריכה לכתחילה וכדעת הרא"ש ואין בזה חשש של ברכה לבטלה. וזאת כדי שיוכל לאכול סעודה שלישית כראוי.

והיפשתי בספרים ומצאתי בשו"ת אחד מלפני כמאתיים שנה, 'יד אליהו' לרבי אליהו מלובלין, שכותב כן ומבאר את דבריו באריכות, שאין מחלוקת בין התוספות לרא"ש. ששניהם דיברו בשני נושאים שונים וכמו שנתבאר.

ט. ספק ברכות להקל נגד דעת מרן

אולם כשישבתי ועיינתי שוב בדברי הפוסקים נוכחתי לדעת שהמגן אברהם (ס"ג סק"ז) סובר שהתוספות חולקים על הרא"ש. והיפשתי עוד ומצאתי שיש ספר של מרן החיד"א 'ניצוצי אורות' שנתחבר על הזוהר הקדוש, ושם הוא כותב בפירושו שהתוספות והרא"ש חולקים בזה. אכן בברכי יוסף אפשר לדון מהי כוונתו.

והשלישי שמצאתי שגם כותב שהרא"ש והתוספות חולקים, ספר 'יקח נא' של רבי אברהם הכהן מסלוניקי [- הוא היה חריף מאוד, והעיון שלו נכון וישר, ואני אוהב מאוד ללמוד בספריו, תענוג לראות איך שהוא מדקדק בלשון, ומלבד ספר זה כתב כמה ספרים: 'מעט מים', 'טהרת המים', 'שיירי טהרה'] וספרו 'יקח נא' הוא על סדר השלחן ערוך ולצערינו אין על כל חלקי השלחן ערוך, אך בסימן הזה (רל"א) בהלכות סעודה שלישית הוא מאריך ומדייק בלשונות הפוסקים ולשון מרן

מבית יוסף, וקובע שמרן בעצמו סבר שהוא מחלוקת בין התוספות והרא"ש, ונראה לי שאפשר לדחות את ראיותיו מדברי מרן ואכמ"ל. והמתבאר מכל האמור, שאמנם קיבלנו הוראות מרן ועלינו לנהוג כמותו, אך רואים שכמה גדולים נקטו שהוא מחלוקת בין תוספות להרא"ש, וממילא הוא ספק ברכות להקל אף נגד דעת מרן.

י. סעודה שלישית קודם תפילת מנחה

והנה אמנם אדם נבון יכול לפתור בעיות, ובהלכה הטוב ביותר הוא לא להיכנס לבעיה ולמחלוקת. אך יש מקומות בהלכה בהם אין פתרון. ובנידון דידן יש פתרון ועל ידו ניתן לצאת ידי חובת כל הדעות, והוא שבין שתי הסעודות ילך להתפלל מנחה בבית הכנסת.

שהלא גם כך נתבאר בשבוע שעבר שלדעת המקובלים אין לאכול סעודה שלישית קודם מנחה, והבן איש חי (בן איש חי ס"ב פלג"א וילא א"ת כ"ז) אף כותב שאם סעד סעודה שלישית קודם מנחה לא יצא ידי חובה וצריך לחזור ולאכול. אמנם להלכה אין אנו נוהגים כן, ובדיעבד כשלא היתה לו ברירה אם סעד לפני תפילת מנחה יצא ידי חובה.

יא. שתיית מים לאחר תפילת מנחה

ובענין תפילת מנחה אי אפשר לצאת ידי חובת כל הדעות, שהנה רבינו תם בספר הישר (הוצאו דבריו בתוספות פסחים קה. ד"ה והג"מ) כותב דבר מעניין בשם המדרש שכתוב שמי ששותה מים לאחר מנחה בשבת הוא גוזל את המתים. אכן יש מחלוקת בדבריו אם דעתו שבכל הזמן שלאחר מנחה או רק סמוך לשקיעה, אך על כל פנים משמע ממנו שאין לאכול סעודה שלישית לאחר מנחה שהרי אין אכילה בלא שתיה. ובדבריו שם יש מילים קשות מאוד נגד אחד מהראשונים - רבינו משולם, שהתיר לאכול סעודה שלישית לאחר מנחה, ורבינו תם כותב בחריפות שאסור לאכול סעודה שלישית לאחר מנחה. וכמה ראשונים הסכימו לדברי רבינו תם.

מרן הבית יוסף (סימן נ"א) מביא את דבריו, אך בשלחן ערוך לא מזכירו כלל. אכן הרמ"א בהגה"ה מביא את דברי ר"ת להלכה וז"ל: 'אין לשתות מים מן הנהרות אבל בבית שרי'. ומשמע שהרמ"א מחלק את דברי הרמ"א לתרי גוני. שאם שותה בביתו מותר. ויש כמה פוסקים שאומרים שהאיסור הוא רק למי שהוא בשנת אבל על הוריו, ומשמעות דברי הרמ"א בהמשך דבריו כך היא. וכותב שם עוד, שיש אומרים שהאיסור הוא בערב שבת. ע"ש. וכיום לא מצאנו מי שנוהג כן שלא לשתות בבין השמשות בערב שבת, ובמיוחד מי שהתפלל מוקדם וסועד בבין השמשות.

והלומד את תשובת רבינו תם במלואה, והמבחין בדברי הראשונים שהביאו את דבריו, נראה שאסור לשתות ולאכול סעודה שלישית כלל

לאחר מנחה. וזה ודאי שאין בידינו להחמיר כדיעה זו, ואין פתרון בזה לצאת ידי חובת רבינו תם. וברור הדבר שההכרעה היא נגד דעת ר"ת, והלכה היא כדעת המקובלים שיש להתפלל מנחה. ודעת ר"ת יש לבאר כמו שמשמע ברמ"א שדבריו נסובו על ערב שבת או על הנהרות, או על אבל בתוך י"ב חודש וכאמור.

יב. סעודה בזמן מנחה גדולה

לדעת מרן השלחן ערוך (סימן נ"ג) לכתחילה אין מתפללים תפילת מנחה בזמן מנחה גדולה ובדיעבד יכול להתפלל. ופירוש הענין 'בדיעבד' בזה הוא אם התפלל סתם בזמן מנחה גדולה, אך אם יש לו סיבה לכך, כגון שאינו יכול להתפלל מנחה קטנה בציבור רק מנחה גדולה, בשביל תפילה בציבור יש להקל ולהתפלל מנחה גדולה. וכמו כן אם רוצה לאכול סעודה דהיינו כביצה פת, שדעת השלחן ערוך שאיסור אכילה קודם מנחה הוא מחצות ואילך, והאיסור הוא אף בסעודה קטנה, וסעודה גדולה היינו סעודת ברית, חתונה וכיו"ב. ואמנם סעודת שבת נקראת סעודה קטנה, אך מרן אוסר גם סעודה קטנה, ולכן צריך להתפלל תפילת מנחה קודם סעודה שלישית.

יג. הנהוג הטוב ביותר

והנה במקום שחילק את סעודתו לשתי סעודות ורוצה בסעודה השניה מהם לצאת ידי חובת סעודה שלישית, אם הוא יוצא מביתו לתפילת מנחה, יש לומר בזה שהתוספות יודו לדברי הרא"ש, שלמרות שגורם ברכה שאינה צריכה אין בזה משום ברכה לבטלה ויכול לעשות כן, כיון שתפילת מנחה כאשר יוצא מביתו היא מפסיק ראוי בין שתי הסעודות, ויכול לעשות כן לכתחילה.

ואף אם התפלל מנחה בתוך ביתו הדין הוא שזה מפסיק בין שתי הסעודות אם בירך ברכת המזון. אכן, אם נעמד להתפלל מנחה בתוך כדי סעודה ללא שבירך ברכת המזון קודם לכן אין זה היסח הדעת שצריך לאחר מכן ליטול ידיו ולברך שוב. וכך פוסק מרן השלחן ערוך (סימן נ"ח ע"א). אך כאשר יוצא מביתו, שודאי גם שיש הפסק בזמן בין הסעודות יכול לברך על הסעודה השניה לכתחילה.

הלכה למעשה:

לפיכך יש לומר שהראוי ביותר כשרוצה להסמיך סעודה שניה לסעודה שלישית, שיצא להתפלל מנחה בין שתי הסעודות, ובכל אחת מהסעודות יאכל יותר מכביצה פת, וכך הוא הנכון לכתחילה. ויש לשים לב לכך שיאכל סעודה שניה וסעודה שלישית לתיאבון, וכמו שכתב מרן השלחן ערוך (שם ס"א): 'והחכם עיניו בראשו שלא ימלא בטנו בסעודת הבוקר כדי ליתן מקום לסעודה שלישית'. ע"כ. ובמיוחד בימים החורף הקצרים.